

Betanien diakonale høgskole

**I møte med teksten – hvordan
forstår vi tekstens mening.
En hermeneutisk redegjørelse**

Grethe Ulveseter

Skriftserien 1-2011

©Betanien diakonale høgskole 2011-10-18

ISBN 978-82-997893-7-0 (Trykt)

ISBN 978-82-997893-8-7 (Elektronisk)

Trykk: Betanien diakonale høgskole

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Betanien diakonale høgskole
Vestlundveien 19
5147 Fyllingsdalen

Telefon: 55 50 73 00

Telefaks: 55 50 73 01

Nettadresse: <http://www.betaniensykepleierhogskole.no/>

I møte med teksten – hvordan forstår vi tekstens mening

En hermeneutisk redegjørelse

Vitenskapsteoretisk essay

NLA Vår 2009

Grethe Ulveseter, Betanien diakonale høgskole

Tekster står sentralt i utdanningsinstitusjoner og i studiesammenheng som grunnlag for kunnskapstilegnelse og kunnskapsformidling. Brodersen m.fl skriver at "I den akademiske verden springer autoritet ut av tekster, ikke personer eller institusjoner". Studenter bruker tekster som kilde til kunnskapstilegnelse ved å bruke dem til å svare på gitte faglige problemstillinger eller til å se egen forskning i lys av gjeldende kunnskap på feltet. Som vitenskapelig ansatt i universitets- og høyskoleinstitusjoner må en forholde seg til tekster av ulike sjanger for å holde seg oppdatert i faget. Videre driver en gjerne faglig utviklingsarbeid ved pedagogiske prosjekter og/eller forskning som skal sees i sammenheng med tekster og teorier som kan belyse tema en jobber med. Det kan også tenkes at en videreutdanner seg for eksempel ved kurs i vitenskapsteori der det skal skrives essay over valgt relevant tema, slik dette essayet er et resultat av. Å skrive vitenskapsteoretisk essay har vært å gi seg inn i en verden av relativt ukjente tekster, prøve å tolke og forstå dem for så å gjøre sin egen utlegning av denne nytilegnede forståelse.

Å lese andres tekster for å skrive sin egen utlegning som svar på en gitt eller valgt problemstilling bringer en inn i rommet mellom teksten som objekt og teksten som produkt. Med dette essayet har jeg ønsket å tilegne meg og å kunne videreformidle kunnskap om hvordan kunnskapsdanning skjer i møtet med tekstens ulike dimensjoner; hva skjer med leser i møte med teksten?, hvordan forstår vi en tekst?, hvordan bør en tekst forstås?, hvilken kunnskap får en ved bruk av tekster?, kan vi hente sannhet ut av tekster? For å tilegne meg dybdekunnskap om vitenskapsteoretisk tekstforståelse har det vært naturlig å henvende seg til hermeneutikken.

Hermeneutikk er en gammel tradisjon. Jeg bruker her tradisjon og ikke fag bevisst. Gjennom arbeidet med essayet har jeg lært, som det vil fremkomme etter hvert, at utviklingen av hermeneutikk til det den er i dag, nettopp har vært å utvikle seg fra hjelpedisiplin for andre fag til slik den i dag fremstår som egen fagdisiplin med selvstendig faglig autoritet og gyldighet i forskning og vitenskapsteori, deriblant arbeide med tekstforståelse. Hermeneutikkens fremste objekt er tekster. Det opprinnelige anliggende var forståelse, hva forståelse er og problemer knyttet til vilkår for forståelse og fortolkning og fremgangsmåter for gyldige fortolkninger (Thornquist, 2003). Selv om hermeneutikk i dag også brukes om et vidt spekter av fenomener som dans, teater bygninger, menneskelige kroppar o.s.v (Thornquist, 2003), er det fremdeles tekster som er disiplinens hovedanliggende og som har vært gjort til gjenstand i seg selv ved fremstående representanter innen hermeneutikk, blant annet Ricoer og Gadamer.

Retorikk har stått sterkt i vitenskap og filosofi. Med Luther og reformasjonens konsentrasjon om det skrevne ord kom et skifte fra fokus på tale til behovet for å forstå en tekst korrekt, noe som

representerte et skifte fra retorikk til en mer litterær kultur og grunnlag for hermeneutisk vitenskapstradisjon. Retorikken innen kirken endret seg fra å handle om ren talekunst til å argumentere med Bibelens skrevne ord opp mot tradisjonens stemme. Å skulle bruke bibelens skrevne ord til å argumentere med, skapte behov for gyldige fortolkninger av bibelens mening og innhold. Det genererte behov for verktøy til kunsten å tolke tekster (Gilje, 1987).

Grunnlaget for å trekke hermeneutikk inn i humanvitene- eller åndsvitenskapen kan sees som en protest mot naturvitenskapens "selvproklamerte rett på metode i vitenskapelig sammenheng" (Thornquist, 2003). Med naturvitenskapen som enerådende ble menneskelige fenomen forsket på og omtalt i objektive og forklarende termer der det fysiske og sansbare var fokus for forskning. Innen åndsvitenskapen så en på menneskelig eksistens som både natur og intensjonalitet eller meningsfullhet, noe som skapte behov for minst to former for vitenskapelig virksomhet; naturvitenskap og vitenskap om meningsskapende liv (Thornquist, 2003). Innen vitenskapelig hierarkitenkning er det fremdeles en tendens at naturvitenskapen og objektive forklaringsmodeller rangeres høyest. Det har imidlertid skjedd en endring over tid og også andre forskningstradisjoner har fått sin legitimitet i den vitenskapelige verden, Gilje (1987, s. 9) skriver at "hermeneutikken har i tiltakende grad fått en sentral plass i vitenskapsteoretiske diskusjoner om humanvitenskapenes grunnlagsproblemer", og for metode- og forståelsesproblemer innenfor litteraturkritikk. Hermeneutikk kan derved sees som genuint relevant for å se på tekster som grunnlag for kunnskapservvelse.

Også innen hermeneutikken selv snakkes det om et perspektivskifte – den ontologiske vending (Gilje, 1987) som er av avgjørende betydning med tanke på å forstå og tolke og videre anvende tekster. I litteraturen refereres det til to hermeneutiske hovedretninger; den tradisjonelle og den filosofiske (Thornquist, 2003; Gilje, 1987), med Schleiermacher (1768 – 1834) og Dilthey (1834 – 1910) som de mest fremstående representanter for førstnevnte og Heidegger (1889 - 1976) og Gadamer (1900 – 2002) for sistnevnte. Videre bør Ricoeur (1913 -) nevnes som representant for dybdehermeneutikk som er å anse som en videreføring av den filosofiske hermeneutikk. Som nevnt over fikk hermeneutikken innpass i det vitenskapsteoretiske fagfelt som en motvekt til den positivistiske vitenskapsteori med sin vekt på objektiv, empirisk og forklarende kunnskapsforståelse basert på mennesket som et naturvitenskapelig fenomen. Innen humanistiske fag var der behov for metoder for å skape kunnskap om meningsfulle fenomener (Thornquist, 2003). Hermeneutikkens bidrag i denne sammenheng var å bruke tekster og tekstforståelse for kunnskapsutvikling. Generelt kan en si at hermeneutikken så det som sin oppgave å skape kunnskap ved å tolke og **forstå teksters mening**. I dette ligger også de to fenomenene eller begrepene som danner hovedforskjellene mellom tradisjonell og filosofisk hermeneutikk. *Hva er forståelse ? og Hva er tekstens mening?*. To ulike

spørsmål, men som er linket til hverandre; vår tolkning av forståelse har betydning for hva en vil anse som en teksts mening. Mer konkret kan en oppsummere forskjeller mellom de to hermeneutiske retninger som følgende; 1) den tradisjonelle hermeneutikk var opptatt av å finne metoder for korrekt forståelse og tolkning av tekster, den filosofiske stilte spørsmål ved forståelse i seg selv. Et annet skille mellom de to hermeneutiske retningene finner en i synet på teksten selv: 2) på det grunnleggende spørsmål innen tekstfortolkning *Hva er tekstens mening?* adskiller de to retningene seg ved spørsmålet om mening skal leses inn i eller ut av teksten, eller som Gadamer (sitert i Gilje, 1987 s. 29) sier i en kommentar til Nietzsche; "But does that mean that interpretation is an insertion (Einlegen) of meaning and not a discovery (Erfinden) of meaning?".

Den første av de to ovenstående ontologiske problemstillinger innen hermeneutikk har en epistemologisk grunnproblematikk, hva er forståelse sett i et erkjennelsesteoretisk perspektiv. Sagt med dagligtale; hvordan bør en tekst forstås for å kunne anvendes som kunnskapstilegnelse. I arbeide med tekster er forståelse av begge spørsmål relevant og henger tett sammen, og jeg vil i det følgende se nærmere på hva Dilthey og Schleiermacher som representanter for tradisjonell hermeneutikk, og Gadamer og Ricoer som representanter for filosofisk hermeneutikk har bidratt med i sine arbeider med disse spørsmålene.

Schleiermacher fikk ikke den store gjennomslagskraften innen hermeneutikk i sin levetid, men ble senere av Dilthey løftet frem som grunnlegger av den moderne hermeneutikk (Skorgen, 2006). På Schleiermachers tid var hermeneutikken preget av sin bakgrunn fra 1400- tallet der den var tett knyttet til reformasjonen og tolkning av bibeltekster, og var i praksis en hjelpefag som ikke bare var teologi, men også for disipliner som rettsvitenskap og filologi. Schleiermachers mål var å gjøre faget til en selvstendig disiplin som en allmenn lære om forståelsen av alle språklige uttrykk og formidlinger (Skorgen, 2006 s. 90). Hans anliggende for hermeneutikk kan sees å være å utvikle faget til en systematisk metode for kunnskapstilegnelse og gjøre hermeneutikk til en allmenn tolkningsteori. En universell grunntanke i hans arbeide var at "Metodisk interpretasjon kan åpne opp tilsynelatende lukkede meningsuniverser ved å innrette tolkeren mot den skapende ånd bak alle uttrykk" (sitert i Gilje, 1987 s. 14). Mer konkret var det en oppfatning innen tradisjonen at forståelse innebærer å gripe hva en tekst eller andre kulturelle uttrykk betyr for den som brukte det og ikke hva det betyr for den som leser det. Johannesen (1994 i Thornquist, 2003) skriver at tradisjonell hermeneutikk kan anses som en veiledning til korrekt fortolkning av tekster. Med sin bakgrunn fra religion og arbeide med religiøse tekster var Schleiermachers anliggende å skape et metodisk system for å unngå misforståelser og feiltolkninger i arbeide med tekster som grunnlag for kunnskapsutvikling, der han var opptatt av tekster som språklige systemer. Schleiermacher innførte begrepet forståelse i hermeneutikken, og også her var han opptatt av språk i det han satte forståelse

i forbindelse med mennesket som språklig vesen. Han erkjente forståelse som fundamentalt for mennesket som språkvesen og fremmet hermeneutikk som en allmennlære om forståelse av alle språk og språklig formidling (Skorgen, 2006). Ifølge Schleiermacher har språket to sider; det grammatikalske allmenne system og den psykologiske, den individuelle bruk av grammatikk til formidling der Schleiermacher var opptatt av at en i tekstforståelse må anse de to som likeverdige (Skorgen, 2006). Den "hermeneutiske spiral" er et grunnleggende begrep innen hermeneutikk, Schleiermachers bidrag i denne sammenheng var å se den hermeneutiske spiral som en vandring fra del til helhet og fra helhet til del *innen* den teksten som skal forstås (Gilje, 1987) der hensikten med en slik prosess var å oppklare grammatikalske uklarheter (Skorgen, 2006). I tillegg måtte en tekst, ifølge Schleiermacher forstås ut fra den biografiske og kontekstuelle sammenheng den inngår i; "Enhver tale kan bare forstås ut fra hele det liv den tilhører, d.v.s da enhver tale bare er erkjennbar som den talendes livsmoment betinget av alle hans livsmomenter, og disse igjen bare ut fra helheten av hans omgivelser..., så er enhver talende bare forståelig gjennom sin nasjonalitet og sin tidsalder" (Schleiermacher sitert i Gilje, 1987). Også på dette videre perspektivet fremhevet Schleiermacher det rent språklige ved å hevde at teksten må forstås ut fra språkfølelsen til den historiske forfatteren og ta hensyn til "...tekstens genre, og de føringene de til enhver tid gjeldende genrekonvensjonene legger på de språklige uttrykk" (Skorgen, 2006 s. 95.). Å forstå en tekst (eller å tolke en tekst korrekt som var Schleiermachers begrepsbruk) vil da ifølge Schleiermacher innebære å gå den hermeneutiske spiralvandring for å finne den psykologiske utlegningen som ligger i en tekst, den menneskelige bevissthet som ligger i teksten, noe som innebærer å se teksten i lys av forfatterens biografi og historiske miljø (Skorgen, 2006; Gilje, 1987). "Ordforrådet og tidshistorien til en forfatter forholder seg som den helheten det enkelte, skriftene hans, må forstås ut fra, og den må igjen forstås ut fra disse. ...overalt befinner den fullkomne viten seg inne i denne sirkelen..." (Schleiermacher sitert i Skorgen, 2006 s. 96). En ser altså to sirkler å gå, som følger av hans "doble" språkforståelse, og Schleiermacher understreker at forståelse ligger i at de to hermeneutiske vandringene, den grammatikalske og den psykologiske, går hånd i hånd (Ineinandersein). Dette burde sees som den universelle tenkning for kunnskapsutlegning av tekster. For Schleiermacher skulle hermeneutikk være en metode for korrekt forståelse og kunnskapsutvikling, og han utarbeidet et system med mer detaljerte paragrafer som skulle hjelpe til å gjøre dette til et metodesystem for vitenskapelig virksomhet.

Av ovenstående redegjørelse fremgår det at Schleiermacher utelukkende var opptatt av å hente den kunnskap som ligger i en tekst av hvilken som helst art ved å få frem den kunnskap som ligger i forfatterens intensjoner med sin tekst, og utvikle metoder som kunne utelukke misforståelser og feiltolkninger av denne. Historisitet, i den grad en kan finne tenkning om dette i Schleiermachers

tekster er det brukt som at en må forstå en tekst ut fra den språklige og biografiske kontekst tekstforfatteren stod i, mens lesers eller tolkers historisitet ser ut til å være fraværende i hans arbeider (Gilje, s.15).

Som nevnt går der et hovedskille innen hermeneutikk mellom tradisjonell hermeneutikk og filosofisk hermeneutikk, men der er også en utvikling og endring innen disse hovedretningene. Innen tradisjonell hermeneutikk videreføres Schleiermachers arbeide ved Dilthey som ikke ser på tekstfortolkning som hovedsakelig et språklig og grammatikalsk anliggende, men utvikler tanken om historisitet og horisont i seg selv. Selv om det er med Gadamer disse begrepene blir sentrale for forståelse av begrepet forståelse, blir de problematisert og gjort gjeldende også innen arbeider i tradisjonell hermeneutikk.

Dilthey regnes inn under den tradisjonelle hermeneutikken (Gilje, 1987), men fører tanker om tekstforståelse videre fra Schleiermachers tenkning. Også hermeneutikk som fag fikk en annen mening fra Schleiermacher til Dilthey. Mens Schleiermachers anliggende var å føre hermeneutikk fra hjelpedisiplin for andre fag til et universelt og selvstendig fagdisiplin, var Dilthey opptatt av skillet mellom naturvitenskap og åndsvitenskap, der hermeneutikk skulle være metoden for å frembringe kunnskap innen siste genre. Dilthey tilskrev Schleiermacher å ha startet dette arbeidet og sistnevntes utsagn "i naturvitenskapen forklarer en i åndsvitenskapen forstår en" ble en grunntese å arbeide videre på. For å forstå Diltheys tanker om tekstforståelse er det hensiktsmessig å gå veien om hans arbeider med å "...bestemme åndsvitenskapenes vesen og avgrense dem til naturvitenskapene" (Dilthey, 2001).

Naturvitenskapens forskningsgjenstander var de objektive og sansbare, og innen forskning på mennesker ble interessen da vendt mot den fysiske dimensjonen. Fellesobjektet innen alle de vitenskaper som hører inn under åndsvitenskapen er ifølge Dilthey menneskeslekten. Men han fremhevet at å avgrense åndsvitenskapen fra naturvitenskapen ikke var å skille mellom det fysiske og det psykiske. Tvert imot skriver han at for kjensgjerningen menneskeheten, alle åndsvitenskapers fellesgjenstand, er disse to menneskelige dimensjoner uadskillelige. Åndsvitenskapens egenart er ikke å rette seg mot verken det fysiske eller psykiske mennesket som "konkrete størrelser", da de ikke vil utgjøre manifestasjonen av det som bør være hermeneutikkens eller åndsvitenskapens mål. Ved å heller betrakte det fysiske og psykiske som ulike abstraksjoner av det menneskelige og som til sammen legger grunnlag for menneskelig erfaring, kommer en til hermeneutikkens gjenstand; opplevelsen (Dilthey, 2001). Han gjør imidlertid et skille mellom mennesket og menneskeheten og fremhever derved et ytterligere trekk ved åndsvitenskapen; interessen ligger ikke i det enkelte menneskets opplevelse, men den levde forståelsen som konstituerer den historiske opplevelse og

den historisk-sosiale virkelighet (Dilthey, 2001). I sum kan en forstå ham som at enkeltopplevelser ikke er åndsvitenskapens gjenstand, men den historisk-kulturelle opplevelse som kan abstraheres ut fra disse. I naturvitenskapen ligger tilgangen til dens forskningsobjekter i det empiriske og sansbare, i åndsvitenskapen ligger tilgangen i følge Dilthey i livsytringen, et annet sentralt begrep i hans tenkning. Livsytringer kan sees som det synlige og sansbare ved opplevelsen og dermed det som gjør opplevelsen til mulig gjenstand for forskning. For Dilthey er det imidlertid av stor betydning at det likevel ikke er den sansbare livsytringen som er selve forskningsgjenstanden, men opplevelsen som ligger bak livsytringen. "Ut fra det som er sanselig gitt i menneskets historie, går forståelsen her tilbake på det som ikke viser seg for sansene og som like fullt utfolder og uttrykker seg i det ytre" (Dilthey, 2001 s. 218). Til slutt i sitt essay "Avgrensning av åndsvitenskapene" skriver Dilthey at han nå har klare kriterier for å kunne avgrense åndsvitenskapen fra naturvitenskapen. "Åndsvitenskapen er således fundert i denne sammenhengen av liv, uttrykk og forståelse"; gjenstanden er livsopplevelsen, det konkrete forskningsobjekt er livsytringen sanseliggjort ved tekster, metoden er forståelse i motsetning til forklaring. Forståelse må skje ved å tre tilbake fra sin egen sansbare verden og videre bakenfor det sansbare forskningsobjekt for å forstå opplevelsen. Det er gjennom forståelse at åndelige objekter oppstår (Dilthey, 2001).

En av fellesnevnerne for de tradisjonelle hermeneutikerne er deres forståelse av tekstforståelse. Men en ser at det skjer mye fra Schleiermacher til Dilthey selv om de gjennom sine respektive utlegninger "klassifiserer" forståelse som en reproduktiv prosess; å gjenskape en teksts opprinnelige mening. Med Schleiermacher ble fokuset en språklig rekonstruksjon, med Dilthey en innfølede rekonstruksjon. Spesielt den siste ble senere ved Gadamer kritisert og betegnet som "romantisk rekonstruksjon" og lite metodisk holdbar. Et av ankepunktene var hans oppfattelse av lesers eller tolkers forforståelse i møte med teksten.

Forståelse er, som nevnt, et kjernebegrep innen hermeneutisk vitenskapsteori og metode. Men før forståelse er der et annet stadium i den hermeneutiske prosessen; førforståelse. Det ble gjort til gjenstand i seg selv ved Gadamer på 1900-tallet, men har også vært tatt opp og problematisert av ulike representanter innen hermeneutisk vitenskapsteori. For de senere hermeneutikere er førforståelse tett forbundet med forståelse, og før essayet fortsetter langs den påbegynte historiske røde tråden og går over til de filosofiske hermeneutikere gjøres et stopp for å se på dette begrepet i seg selv.

Kjært barn har mange navn, og betegnelser som historisitet, for-dom, for-mening, synsvinkel, horisont, forventningshorisont, situasjonshorisont, klassifiseringer, forstruktur, tradisjon... skulle si noe om førforståelsens plass i hermeneutisk tenkning. Som det ligger i selve begrepet førforståelse

handler dette om den kunnskap, tradisjon og erfaring en har med seg i bagasjen i møtet med et objekt som skal forstås. Gilje (1987) skriver om historisitet at det angår selve menneskets ontologiske situasjon, vår væren i verden. Ved å være del av en bestemt historisk kontekst med sin kultur og sitt språk og begrepssett blir en til det en er, og denne historiske og språklige kontekst "farger alle våre aktiviteter" (s. 22), implisitt aktiviteten tekstforståelse. Heidegger er den som har den kanskje mest eksplisitte utlegning av begrepet, og den som tok det inn i hermeneutikken og gjorde det til et begrep med legitim autoritet innen feltet. Han skriver "Utlekning er aldri en forutsetningsløs forståelse av noe forutgitt. Når den spesielle konkretisering av utlegningen som karakteriserer den eksakte tekstinterpretasjon gjerne påberoper seg det som "står der", så er det som i første rekke "står der" ikke noe annet enn tolkerens klare og udiskuterbare for-menning (Vormeinung), som nødvendigvis ligger i enhver tolkningsansats som det som alltid har vært "satt" med enhver utlegning, d.v.s. forutsatt gjennom Vorhabe, Vorsicht og Vorgriff" (Heidegger sitert i Gilje, 1987 s. 27). Med Vorhabe (forehavende) forstås den samlede erfaring av kulturelle praksiser og faglige abstraksjon av ferdigheter en har ervervet seg og som har gjort en til det en er. Vorhabe gir en bakgrunnskunnskap som gjør det mulig å stille spørsmålet som danner utgangspunkt for de ulike forståelsesprosesser en inngår i. Videre bruker Heidegger begrepet "forutgående sikt" (Vorsicht) som er de teoretiske og begrepsmessige rammer en har og som problemstillinger og hypoteser plasseres i, før de tematiseres som ulike Vorgriffe. Ifølge Heidegger utgjør Vorhabe, Vorsicht og Vorgriffe en forstruktur som går forut for enhver forståelsesprosess (Gilje, 1987). Med dette løftet Heidegger frem noe som er blitt stående som et av selve kjennetegnene ved hermeneutisk vitenskap (steori); forutsetningsløs tilgang til en tekst/objekt er umulig. Som tidligere nevnt var dette temaet fraværende hos Schleiermacher, men det var problematisert allerede på 1700-tallet ved Chladenius, da ved begrepet synsvinkelen ("Sehepunkt"). Ved bruk av ulike eksempler viser han hvordan den posisjon en har i møte med en sak bestemmer hvordan en oppfatter den, og sier konkret at "vi bedømmer sakens natur ut fra det begrepet som vi har om den" (Chladenius, 2001) og sitatet "Quot capita, tot sensus" – det fins like mange oppfatninger som det fins hoder viser at han ikke undervurderer betydningen av dette fenomenet i en tid der hermeneutikken var opptatt av objektive metoder for tekstforståelse. Temaet ble videre problematisert ved Dilthey som anså forforståelse som et problem i forhold til arbeidet med å finne sikre og objektive metoder for hermeneutikk som den vitenskapsgren som skulle gjøre humanvitenskapen like sikker og objektiv som naturvitenskapen. Dilthey selv skriver at forståelse skjer gjennom typologisering og klassifisering ut fra kjente og ordnede instanser som til sammen utgjør ens forventningshorisont. Å tre "tilbake fra sin egen sansbare verden" som Dilthey skriver om hermeneutisk metode eller fremgangsmåte, forteller at han mener at forforståelsen er der, men at objektiv forståelse og fortolkning krever at en bevisst setter denne tilside. Dilthey ble senere kritisert av Gadamer for ikke i tilstrekkelig grad å ha problematisert

betydningen av denne forventingshorisonten (Lægroid og Skorgen, 2006), at han anså den hermeneutiske sirkel utelukkende som en bevegelse mellom det en forfatter skrev og den kontekst denne var en del av, mens han ikke tok inn over seg betydningen av tolkerens horisont og historisitet.

Med Gadamer fikk problematiseringen av tolkers horisont en ny innfallsvinkel ved at han anså denne ikke som et problem for objektiviteten, men som en forutsetning for forståelse. I hans tenkning er forforståelse og forståelse to deler av samme sak og vi er tilbake til utgangsspørsmålet hva er forståelse? tenkt ved Gadamer. Med sitt verk *Sannhet og Metode (Wahrheit und Methode, 1960)* er han blitt stående som den mest kjente hermeneutiker (Gustavson, 2006) og får derfor en sentral plass i dette essayet. Som primærkilde for å forstå Gadamers forståelse av det å forstå i hermeneutisk vitenskapelig tilnærming har jeg brukt oversettelsen "Forståelsens filosofi" ved Helge Jordheim, utgitt i serien "Cappelens upopulære skrifter". Det er et utvalg av fem tekster fra bind 2 av *Gesammelte Werke* som "i vid forstand kan sies å omgi hans (Gadamers, min bemerkning) hovedverk *Wahrheit und Methode* fra 1960" (Jorheim, i innledning til Gadamer 2003). Gadamers tekster er imidlertid noe tungt tilgjengelig både innholdsmessig og språklig. Min forforståelse, den bakgrunn jeg har å spille innholdet ut mot, og som ifølge Gadamer er en del av en forståelsesprosess (vei til sannheten) innså jeg var for overfladisk til å kunne forstå og yte hans tekster en rettfærdig fortolkning. Jeg brukte derfor noen sekundærkilder for å ha en bedre forforståelse og derved forutsetning for å kunne forstå Gadamers egen tekster, sekundærkilder i form av tekster skrevet av forfattere med en langt videre referanseramme for kunnskap og derved dypere forståelse enn det jeg kan tilegne meg innenfor rammene for skriving av dette essayet. Denne fremgangsmåten kan sees i tråd med Gadamers tanker om å lytte til autoriteter. Naturvitenskapen har et oppkomme av instrumenter å ta i bruk, i hermeneutikken vil det på samme måte være naturlig å bruke ressurser i form av autoriteter på området, ikke for å adlyde dem blindt, men i tråd med Gadamers tanker om vitenskapelig tekstforståelse; å plassere seg i tradisjonen og la denne være en del av den motsats en teksts budskap skal forstås i lys av. Som disse referanserammer for forståelse har jeg brukt Gustavson, (2003) "Att som i leken forstå" en fortolkning av Gadamers tekster, Gilje, (1987) "Hermeneutikk i et vitenskapsteoretisk perspektiv" en generell gjennomgåelse av hermeneutikken og som har lagt en grunnleggende forståelse for helheten i essayet, og Lægroid og Skorgen (2006) "Hermeneutikk - en innføring" som har dybdekapitler om de ulike hermeneutikere blant annet "Hans Georg Gadamer – fordommens produktive mening og forståelsens universalitet". Til sammen har de gitt meg en god bakgrunn for å forstå Gadamer og som nok kunne gi en god forståelse i seg selv, men en forfatters utlegning om et tema kan neppe forstås fullt ut uten å ha gått veien om primærteksten. Utdraget er å bruke forforståelse gitt av autoriteter slik forforståelser skal brukes i følge Gadamer; innsikt til å stille rette spørsmål og deretter finne en erkjennelse som går utover den

forforståelse en møter den nye teksten med. I det videre er det da gjort slik at der det ikke står litteraturreferanser er det Gadamer's "Forståelsens filosofi" som er kilde. Sekundærkildene er nevnt der de bidrar med momenter som ikke er nevnt i dette lille utvalg av Gadamer's forfatterskap, men det må understrekes at de er en del av den samlede forståelse av de ulike tema.

Også Gadamer var opptatt av humanvitenskapenes rolle og funksjon i forhold til naturvitenskapen. Men der Dilthey var opptatt av å finne gode metoder for humanvitenskapelig kunnskapsutvikling sett som det å frembringe objektive og holdbare sannheter som kan vinne samme legitimitet i den vitenskapelige verden som naturvitenskapene, gikk Gadamer løs på selve grunnproblematikken "Hva er sannhet?". I naturvitenskapen står korrespondanse-kriteriet sterkt; bare det som har en motsats i virkeligheten og finnes som objektivt sansbart er kunnskap. I sin utlegning om sannhet viser Gadamer til det greske ordet for sannhet Aletheia – ikke-skjulthet. Han skriver at skjulthet og tilslørthet hører menneskeheten og språket til. Sannhet er ikke-skjulthet, og sannhetssøken er å åpne for det tilslørte slik at "Det værendes ikke-skjulthet får sitt språklige uttrykk i ytringens utslørthet" (Gadamer, 2003 s. 19). Gadamer kritiserer Dilthey's arbeider med å finne de rette metoder for objektiv forståelse av tekster fordi en ved det anerkjenner begrepet sannhet i tråd med naturvitenskapen, som noe som er rett eller galt, sant eller falskt, noe som implisitt gir at sannheten ligger i teksten selv som en objektiv endelighet. Han stiller i stedet spørsmål ved grensen for objektiviterbarhet og berører da selve sannhetens vesen og væren. For Gadamer ligger sannheten mer i prosess enn i endelig resultat. Som naturvitenskapen ser sannhetens kriterium opp mot det objektivt erkjennbare, setter Gadamer sannheten opp mot det spørsmål som ble stilt og som var motivasjonen for å lese den aktuelle tekst. En tekst er sann dersom den svarer på spørsmålet som var motivasjonen for teksten. Men samtidig er spørsmålet også å anse som svar på tiltale, noe har motivert spørsmålet. Svar fører til spørsmål som fører til svar som fø.....der ethvert svar er en sannhet i henhold til det spørsmål som ble stilt. "Det finnes ikke noe utsagn som ikke utgjør en eller annen form for svar. Altså finnes det heller ingen forståelse av et eller annet utsagn som ikke henter sin eneste gyldige målestokk fra forståelsen av spørsmålet som dette utsagnet er et svar på" (Gadamer, 2003 s. 27). Dialog mellom spørsmål og svar, der ethvert svar i seg selv er sant dersom det svarer på spørsmålet, viser Gadamer's tro på dialog mer enn enkeltmannsarbeid i jakten på vitenskapelig kunnskap og sannhet. Gadamer sier da også at mye av hans tenkning er et resultat av dialog med studenter han har undervist. Ved å lytte hermeneutisk, å lytte etter spørsmålenes underliggende budskap og møte den med dialog, har han selv kommet frem til nye innsikter (Gustavson, 2006). Slik en da kan forstå Gadamer kan tekstforståelse sees som å søke i tekstens skjulthet for å finne svaret på et eksplisitt spørsmål. Når det skjulte slik gjøres til ikke-skjulthet i form av svaret, er det å anse som sannhet – men gyldig kun i forhold til spørsmålet. Sannhet i forhold til et annet spørsmål kan kreve at andre skjultheter må finnes og gjøres eksplisitt.

Forståelse i Gadamer tenkning er knyttet til Heideggers tenkning om menneskets væren i verden; som "kastet ut i tiden og verden" er vi til i verden ikke som i en passiv tilværelse men som aktive "derværen". Ifølge Gadamer gjør det at mennesket står i et engasjert forhold til egen eksistens og gjør oss "dømt til å måtte forstå" (Skorgen, 2006). Fordi mennesket selv er historisk og del av en tradisjon, vil en møte andre historiske vesener, som for eksempel mennesker og tekster, med et behov for å forstå dem. I teksten "Tekst og fortolkning" bruker han følgende språkmetafor for å illustrere dette; "Å forstå betyr også "å ha forståelse for noe" på tysk. Evnen til å forstå er således en grunnleggende utrustning hos mennesket, .." (Gadamer, 2001 s. 163).

I motsetning til Dilthey som gjør forståelse til en metode for rekonstruksjon gjør Gadamer derved forståelse til et væren i seg selv. Han skriver videre at vi ikke bare forstår hverandre men at vi forstår hverandre i noe, der dette noe er historien, tradisjonen og språket som vi deler i en felles livsverden. Ved at den som søker å forstå og at det budskap som formidles i en tekst begge er del av samme språklige historisitet og tradisjon, vil en kunne forstå. Men forståelsen skjer ikke ifølge Gadamer ved å trenge inn i teksten og forfatterens hode og kontekst for å finne hva denne mente med teksten. Tvert imot, skriver han, forståelse er å lytte til tekstens budskap. Men for at budskapet skal framtre for en må et spørsmål være stilt. Et spørsmål er alltid rettet mot noe, og en tekst var alltid rettet mot noe, og ved denne intensjonaliteten fra begge parter og som opptrer innen samme språklige og historiske tradisjon, vil spørsmål og svar finne hverandre og forståelse oppstå. Slik ser Gadamer spørsmålet som det essensielle for forståelse. Uten at spørsmål stilles vil ikke svar og mening oppstå og forståelse vil ikke engang være tema. Betingelsen for god forståelse er derved ikke hvor god en er til å tolke tekstens mening men hvor gode spørsmål en stiller som teksten skal gi svar på. "Ikke dommen, men spørsmålet inntar den fremste plassen i logikken.." (Gadamer, 2003 s. 27). Spørsmålets sentrale plass hos Gadamer er derved vist ved at den både er en betingelse for forståelse og som skrevet over, målestokken for sannhet og gyldighet i en tekstfortolkning. Mens naturvitenskapen ser etter evige sannheter som ikke kan bestrides, eller som består til de er motbevist, ser Gadamer sannhet og dermed kunnskap som noe som aktualiseres ved et gitt spørsmål og er gyldig i den sammenheng. Det vil si at en og samme tekst kan gi ulike sannheter, men da sannheter som er gyldig i forhold til det spørsmål som initierte søken etter sannhet i den aktuelle tekst.

Spørsmålet bringer en over i forforståelsens plass i hermeneutikken. Ifølge Gadamer er spørsmål ikke mulig uten forforståelse, noe som er logisk nok; en kan ikke stille spørsmål om noe en overhode ikke kjenner eksistensen av og kjenner en til noe har en allerede en kunnskap, et begrep og eller en mening om dette noe. Mens forforståelse tidligere har vært problematisert som noe som kan forstyrre den objektive tolkning av en teksts egentlige mening, blir det med Gadamer gjort til en

forutsetning for forståelse. Mens naturvitenskapen med sin tro på det objektivt sansbare kan sees som en motsats til hermeneutisk fortolkningsteori, var fenomenologi en vitenskapstradisjon som lå tett opp til hermeneutikken. Et av punktene der de adskiller seg er nettopp i spørsmålet om forforståelsens betydning. Husserl, som fremtredende representant for fenomenologi, innførte begrepet Epoche – å sette alle kunnskaper om et fenomen tilside slik at en kan forstå et fenomen slik det fremtrer i seg selv (Gustavson, 2006). Gadamer hevder tvert imot at forforståelse er en forutsetning for forståelse, og hans syn kan sees i tråd med Bultmans utsagn; "Å forstå historien er bare mulig for den som ikke står som nøytral, utenforstående tilskuer overfor den, men som derimot selv står i historien og tar del i ansvaret for den" (Bulthman, 2001 s. 111). Dette møtet med historien betegner han som det eksistensielle møtet og fanger opp mye av essensen i det Gadamer skriver om dette. Gadamer skriver at forforståelse ikke bare er nødvendig for at et spørsmål skal bli stilt, men at en for å stille det gode spørsmålet gjerne må innhente kunnskap som kan bidra til god nok forforståelse.

På samme måte som forforståelse er en nødvendig forutsetning kan den ifølge Gadamer også være en begrensning for forståelse og erkjennelse. Dersom forforståelsen blir en fordom som skal bekreftes, inntar vi en herskende innstilling til teksten og denne får ikke selv fortelle det den har å si og på den måten gi oss det svar den sitter inne med. "Den som vil forstå en tekst, må tvert imot være rede til å lytte til det den har å si" (Gadamer, 2003 s. 38). Ved i stedet å gjøre fordommen om til et spørsmål kan en få svar. Svaret skal få anledning til å spille seg ut mot fordommen slik at dennes gyldighet kan utprøves. Dersom fordommen får ny gyldighet etter å ha vært i dialog med teksten har forståelse og erkjennelse forekommet. Like viktig som tekstens bekreftelse av forforståelsens forventninger, er det å avsløre tekstens annerledeshet i forhold til forventningen. Formeningen blir ikke med det utslettet men utfordres og får ny mening og en er kommet et steg videre på veien mot forståelse eller erkjennelse av en sak. For Gadamer handler det altså om ikke å falle til ytterlighetene og sette fordommen i parentes eller å la den få styre forståelsen, men å finne dens rom og potensiale i den hermeneutiske sirkelprosess.

Nettopp forforståelsen og den lesendes horisont er en viktig del av Gadamers hermeneutiske sirkel. Mens de tradisjonelle hermeneutikere så denne prosessen som en vandring mellom deler i teksten, helheten i teksten og den kontekst teksten ble skrevet i, ser Gadamer prosessen som en dialog mellom tekstens egen horisont og motivasjon og leserens forventingshorisont der også anvendelsen av teksten er involvert. En er igjen tilbake til menneskets historiske væren og det at vi forstår fordi vi er historiske vesener innvevd i den samme språklige historie som også teksten og dennes tekstforfatter er en del av. For Gadamer var ikke forfatterens subjektivitet eller intensjonalitet vesentlig. Han så bort fra hva teksten betydde for den som skrev den eller for den tid den ble skrevet

i. Målet med forståelse er å komme frem til hva den kan bidra med i den historiske kontekst den blir lest i og for den som leser den. I *Warheit und Methode* er der et kapittel "Anvendelsens problem i hermeneutikken" som indirekte understreker og forsterker denne tilnærmingen til tekstforståelse. Han skriver der at forståelse ligger i anvendelsen av en tekst, "Å forstå er alltid allerede å anvende" (Gadamer, 2003 s. 47), og må derved forstås som at forståelse ikke oppstår ved "passiv" lesing men når en tar teksten i bruk for å besvare en bestemt problemstilling. Ved å se forståelse som anvendelse av en tekst skriver han at en med det tar et ytterligere skritt bort fra den romantiske hermeneutikken, å lese mening inn i teksten, som han kritiserte de tradisjonelle hermeneutikere for å være talsmenn for.

Essayet har redegjort for forskjeller mellom tradisjonelle og filosofiske hermeneutikere i deres syn tekstforståelse. En ting har de imidlertid til felles; de tar utgangspunkt i leserens situasjon. Ricoer er innen vitenskapsteorien klassifisert som dybdehermeneutiker (Thornquist, 2003). Han viderefører blant annet samme tema og diskuterer det mye på grunnlag av de foregående forfatteres tekster, men går mer direkte på teksten og hva som skjer når en tekst blir skrevet. Han stiller spørsmål ved hva en tekst er, og gir det konkrete svaret; "Text kallar vi all diskurs som fixerats genom skriften" (Ricoer, 1992), som fungerer som utgangspunkt for hans diskusjoner om kring teksten. Tale eller muntlig diskurs hører til i en bestemt begivenhet og må forstås ut fra talerens mening der og da og kan diskuteres og imøtegås og mening kan utdypes. Tale eller diskurs omsatt og fiksert til tekst er imidlertid løsrevet fra forfatter og oppnår derved sin egen autonomi og gjøres tilgjengelig for hvem som helst i en hvilken som helst tid og kontekst. Om å lese mening inn i eller ut av teksten er han entydig ved utsagnet; "Hvad teksten mener nu er mere vigtigt, end hva forfatteren mente da han skrev den" (Ricoer, 1979 s.143). Det betyr imidlertid ikke at Ricoer anser forfatteren og hans intensjoner som ikke-eksisterende ved tolkning av tekster. Tvert imot er forfatteren til stede som en dimensjon av teksten, og forfatterens mening blir en del av relasjonen og dialektikken som oppstår i møte mellom leser og tekst (Ricoer, 1979).

Hvilken nytte kan en ha av denne vitenskapsteoretiske kunnskap? Hvordan leser, forstår og anvender vi kunnskap i vår akademiske hverdag? Leser vi kunnskap inn i eller ut av teksten? Før en avrundende oppsummering må det presiseres at essayet har omtalt noen få av mange hermeneutikere der kanskje et annet utvalg ville gitt andre eller supplerende innfallsvinkler. Utvalget er imidlertid i tråd med litteratur innen vitenskapsteori (Gilje, 1987; Thornquist, 2003) som omtaler disse som de mest fremtredende innen feltet og skulle derved gi en representativ oversikt over tema.

Det ble tidlig i essayet løftet frem to problemstillinger innen tekstfortolkning; Hva er forståelse? og Hva er tekstens mening? Det er ikke gitt eksplisitte svar på begge spørsmål, men som en

oppsummering av essayets innhold ser jeg at disse to er linket tett til hverandre og at det ene nærmest gir svar på det andre, da tekstens mening gis ved hvordan vi forstår og anvender forståelsesproblematikken. Forståelse kan derved sies å være det mest sentrale spørsmålet og jeg avslutter med en kort refleksjon rundt det, og der det også vises hvordan spørsmålene er vevd inn i hverandre. Hvordan bør vi forstå en tekst. Skal vi lese mening inn i eller ut av den. Ut fra det som er skrevet ovenfor om utviklingen innen hermeneutisk vitenskapsteori kan det se ut til at en teksts mening ligger i hva leseren leser ut av teksten forstått i dennes kontekst. Men er det så enkelt? Under arbeidet med essayet har jeg lest mange tekster, både de som er brukt og mange som ikke kom med i sluttproduktet. I løpet av prosessen var det naturlig å reflektere over hvordan jeg leste tekstene, over hvordan jeg så mening i dem. For å forstå ble det i alle fall for meg nødvendig å prøve å sette meg inn i forfatterens samtid og kontekst, for eksempel situasjonen innen vitenskapen i det aktuelle tidsrommet. På samme måte var det vanskelig å forstå en forfatter uten å lese noen av de andre for å ha noe å sette den enes tekst opp mot. Nå kan en jo velge å anse dette som å skaffe seg en egen førforståelse slik Gadamer hevder er nødvendig, eller om det er å forstå forfatterens horisont som hadde betydning for det han skrev og dermed er en del av tekstens mening. Ut fra mitt arbeide med tekster i det daglige ser jeg imidlertid at det vil være ulike behov for hvordan en skal forstå en tekst. En gang er det relevant å forstå hva forfatteren mente i den situasjon det ble skrevet, en annen gang er det mer relevant hvordan det generelle innhold i en tekst kan gi innspill til en aktuell problemstilling en jobber med, og samme tekst kan gjerne brukes til begge tilnæringsmåter. For å gi et noe mer faglig fundert svar kan en da trekke frem igjen Gadamer, som sier at en teksts mening eller sannhet er gyldig kun i forhold til det spørsmål som blir stilt. I spørsmålet kan det da ligge både søken etter forfatterens mening eller hvilken mening teksten gir i min situasjon. En kan etter det avslutningsvis svare at det essensielle er ikke å lese mening inn i eller ut av teksten, men fremdeles med henvisning til Gadamer si at når meningen eller svaret en trekker ut av tekstens innhold er gyldig i forhold til det faglig velfunderte spørsmål som ble stilt, har en funnet tekstens mening.

LITTERATURLISTE

- Bulthman, R. (2001) Er forutsetningsløs eksegesi mulig? I: Lægheid, S og Skorgen T. (red) *Hermeneutisk lesebok*. Oslo: Spartacus, 2001
- Chladenius, J.M. (2001) Innføring i den riktige utlegningen av fornuftige taler og skrifter. I: Lægheid, S og Skorgen T. (red) *Hermeneutisk lesebok*. Oslo: Spartacus, 2001
- Dilthey, W. (2001) Avgrensing av åndsvitenskapene I: Lægheid, S og Skorgen T. (red) *Hermeneutisk lesebok*. Oslo: Spartacus, 2001
- Gadamer, H-G. (2001) Tekst og fortolkning. I: Lægheid, S og Skorgen T. (red) *Hermeneutisk lesebok*. Oslo: Spartacus, 2001
- Gadamer, H-G. (2001) Estetikk og hermeneutikk I: Lægheid, S. og Skorgen T. (red) *Hermeneutisk lesebok*. Oslo: Spartacus, 2001
- Gadamer, H-G. (2003) *Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag
- Gilje, N. G. (1987) *Hermeneutikk i vitenskapsteoretisk perspektiv*. Senter for vitenskapsteori, Skriftserie nr. 6-1987. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Gustavson, B. (2006) Hans Georg Gadamer: Att som i leken forstå. I: Steinholt, K. og Løvlie, L. Pedagogikkens mange ansikter. Pedagogisk idehistorie fra antikken til det postmoderne. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ricoer, P. (1992) Hva er en tekst I: Kemp, P & Kristenson, B. (red) *Paul Ricoer Från text til handling. En antologi om Hermeneutik*. Symposion Bibliotek.
- Ricoer, P. (1979) *Fortolkningsteori*. København: Vintens Forlag.
- Skorgen, T. (2006) Johan Martin Chladenius Kontekst og synsvinkel som forutsetninger for en universal stedshermeneutikk. I: Lægheid, S. og Skorgen, T. *Hermeneutikk en innføring*. Oslo: Spartacus Forlag AS
- Skorgen, T. (2006) F.D.E. Schleiermacher Funderingens forståelse. I: Lægheid, S. og Skorgen, T. *Hermeneutikk en innføring*. Oslo: Spartacus Forlag AS
- Skorgen, T. (2006) Wilhelm Dilthey Livsytringens og åndsvitenskapenes hermeneutiker. I: Lægheid, S. og Skorgen, T. *Hermeneutikk en innføring*. Oslo: Spartacus Forlag AS
- Skorgen, T. (2006) Hans Georg Gadamer – Fordommens produktive mening og forståelsens universalitet I: Lægheid, S. og Skorgen, T. *Hermeneutikk en innføring*. Oslo: Spartacus Forlag AS
- Thornquist, E. (2003) *Vitenskapsfilosofi og vitenskapsteori for helsefag*. Bergen: Fagbokforlaget

*I tjeneste
for mennesker*

©Betanien diakonale høskole 2011

ISBN 978-82-997893-7-0 (Trykt)

ISBN 978-82-997893-8-7 (Elektronisk)